

DONATAS BRANDIŠAUSKAS

Vilniaus universitetas

AUTOCHTONŲ GALIOS SAMPRATOS BEI RAIŠKA: UŽBAIKALĖS (RYTŲ SIBIRAS, RUSIJA) OROČĖNŲ-EVENKŲ LYGINAMOJI STUDIJA

Autochthones Concepts of Power and Expression:
Zabaikal (East Siberia, Russia) Orochen-Evenki Occasion
Comparative Studies

SUMMARY

Drawing on ethnographic and comparative sources, this article investigates the underdeveloped concepts of power and luck in the anthropology of circumpolar societies. It shows that the vernacular notion of Siberian mastery can be described as relational forms of power intrinsic to interactions among humans, animals and spirits associated with different places, material objects and experiences of luck. Hence, the article suggests that hunters and reindeer herders of Zabaikal'e engage in complex relations of cooperation with other persons aiming to gain luck and maintain well-being, while at the same time relying on aggression to achieve hunting and herding success. This research is critical of statements found in countless circumpolar ethnographies that non-human beings give themselves to hunters and herders as long as they are treated with respect. Rather it will be suggested that these power interactions with other beings are rather based on complex relations as well as experiences infused with anxiety, ambiguity and doubt.

SANTRAUKA

Oročėnų sėkmės bei galios sampratų raiškos analizė tapo svarbi atskleidžiant autochtonų santykius su kitais asmenimis (dvasiomis, gyvūnais bei žmonėmis) taigos vietovėse ir siekiant sėkmės medžiojant bei auginant elnius posovietinėje aplinkoje. Naudojant etnografinius ir lyginamuosius šaltinius straipsnyje tiriama šiau-

RAKTAŽODŽIAI: galia, sėkmė, dominavimas, kooperavimasis, asmens sampratos, oročėnai-evenkai, komparatyvistika.
KEY WORDS: power, luck, domination and cooperation, personhood, Orochen-Evenki, comparative studies.

rės tautų antropologijoje mažai atskleistos galios bei sėkmės sąvokos. Teigiama, jog Sibiro autochtonų galia pasireiškia veiksmais ir kraštovaizdžio suvokimu. Remiantis ilgalaikie antropologinio lauko tyrimo patirtimi ir etnografinės bei teorinės literatūros analize didžiausias dėmesys skiriamas galios veiksams, kai sėkmė pasiekama dėl įgūdžių, žinių, diskurso strategijų ir empatijos. Skiriamos kelios galios veiksmy raiškos: agresija / dominavimas bei kooperavimasis. Siekiama kritiškai pažvelgti į romantizuotus teiginius, randamus daugybėje Šiaurės Amerikos etnografinių veikalų apie tai, kad gyvūnai dovanoja save medžiotojams, jeigu tik su jais pagarbiai elgiamasi. Čia teigiama, jog galios sąveikos yra paremtos daugiaprasmiskais santykiais bei patirtimis, pilnomis nerimo ir abejonės.

GALIOS VEIKSMAI ŠIAURĖS AUTOCHTONŲ BENDRUOMENĖSE: VEIKIMU PAREMTAS ŽINOJIMAS IR EMPATIJA

Analizuodamas būdus, užtikrinančius oročėnų-evenkų pragyvenimo sėkmę įvairiose geografinėse vietose įvairiais metų laikais, vartuju žinojimo, įgūdžių, multisensorinio budrumo bei empatijos sampratas. Mano nuomone, įgūdžių ir žinojimo įgijimas per juslinį budrumą bei empatiją yra labai svarbūs aspektai analizuojant oročėnų-evenkų kraštovaizdžio bei subsistencinių praktikų suvokimą, ypač siekiant sėkmės varžytuvėse su įvairiais gyvūnais. Oročėnų medžiotojai ir augintojai patiria medžioklę kaip „jėgos išbandymą“ (rus. *bor'ba sil*), pasireiškiantį aukai ir plėšrūnui besikeičiant vaidmenimis. Pasak oročėnų-evenkų, tiek žmonės, tiek gyvūnai turi valios ir racionalumo pojūčius, kultūrinių žinių, įgūdžių, reikalingų pėdsakams „perskaityti“, gebėjimą nuspėti vieni kitų intencijas bei veiksmus. Taigi, gyvūnai traktuojami kaip savarankiški asmenys ir veikėjai, jaučiantys žmonių veiksmus, mintis ir galintys atitinkamai reaguoti, taip apsunkindami žmonių gyvenimą¹. Gyvūnai taip pat gali būti laikomi „vietų šeiminkais“, galinčiais paveikti tiek vietą, tiek joje gyvenančiuosius ir tuo pat metu būti valdomais dvasių-šeimininkų (rus. *duch-choziain*, or. *ezen*), kurie dar vadi-

nami *buga*². Žmogus, norėdamas, kad medžioklė būtų sėkminga, turi derinti savo veiksmus priklausomai nuo to, kaip juda gyvūnai tam tikrose teritorijose, t. y. žmonės ir gyvūnai reaguoja vieni į kitų veiksmus. Gyvūnai yra aktyvūs santykių dalyviai³.

Kalbėdami apie sėkmingą medžiotoją oročėnai-evenkai dažnai jį apibūdina kaip žmogų, kuris yra „gebantis“ arba „įgudęs“ (rus. *umelyi*) asmuo. Sakoma, kad toks žmogus geba įgalinti savo žinojimą veiksmais, o ne žodžiais. Kanados indėnų bendruomenėse „galia“ yra apibūdinama per asmens patirties bei žinojimo ryšį, įgautą praktikoje⁴. Pasak Goulet⁵, anot dene indėnų, turintysis religinio ar mistinio patyrimo geriausiai apibūdinamas ne kaip tikintysis, bet kaip „žinantysis“. Taigi, tikrasis žinojimas yra neperduodamas žodžiais. Jis įgyjamas per individualias praktikas bei patirtis⁶. Oročėnų sėkmė pasiekama per varžytuves, pasitelkiant žinojimą, kuris įgyjamas per aktyvią žmogaus sąveiką su aplinka, mokymosi bei įgūdžių lavinimo procesus⁷. Remdamiesi šiaurės tautų etnografinė medžiaga, antropologai išplėtojo „įgudimo“ (*enskilment*) teorijas, teigdami, jog šios atspindi tiksliai sureguliuotą su-

vokimą bei veiksmus, kylančius iš „multisensorinio budrumo“⁸. Smithas⁹ taip pat teigia, jog įvairios su čipevėju (*chipe-wyan*) medžioklės praktikomis susijusios žinios (apibūdinamos kaip empirinės, holistinės bei supra-empirinės) kyla iš „minties ir veiksmo susiliejimo“, taip pat ir „holistiškai sąveikaujančių juslių“. Sėkmingų ir aktyvia veikla miškuose užsiimančių medžiotojų patirtį jis apibūdina „miškinio jauslumu“ (*bush sensibility*). Pasak Smitho¹⁰, toks miškinis jauslumas taip pat sąlygoja neatsiejamą žmonių ir nežmogiškų būtybių įsitraukimą į „pauzės komunikacinius santykius“. Šis žinojimo apibrėžimas, kuris aprėpia individualias patirtis, yra tinkamas norint suprasti, kaip oročėnai įveiksmina savo galias ir pasiekia sėkmę subsistencinėse praktiko- se. Taigi, oročėnų žinių taikymas varžytuvėse su gyvūnais atitinka Scotto¹¹ pastebėjimą, kad „semiotiniai, fenomenologiniai, ontologiniai bei epistemologiniai suvokimo aspektai yra imanentiniai, vienalaikiai, abipusiai bei skatinantys mūsų patirtis ir pasaulio suvokimą.“

Žinios, gautos pasitelkiant empatiją, yra labai svarbios norint suvokti oročėnų

galios raišką. Empatija gali būti apibūdinta kaip „sąmoningas ėjimas į kitų namus, palikus savo mintis bei patį save tam, kad į kitą pasaulį būtų žengiama neturint išankstinių nusistatymų“¹². Tokio įsijautimo tikslas yra suprasti kitų patirtis, nepriimant jų kaip savo (simpatijos atveju)¹³. Empatija nusako būdą, kuriuo žmonės ir gyvūnai įgyja žinių apie kitas būtybes ir pasiekia norimų medžioklės rezultatų. Tačiau medžiotojai bei elnių augintojai, empatijos būdu siekiantys įgyti žinių apie medžiojamus gyvūnus, paskatina gyvūnus taipogi domėtis medžiotojais. Sąveikavimas pasitelkiant empatiją yra labai svarbus norint suprasti, kaip žmonės koordinuoja savo veiksmus su kitais žmonėmis dalyvaujant pragyvenimą užtikrinančiose veiklose. Toks ryšys taip pat sąlygoja santykiams tarp žmonių ir gyvūnų¹⁴. Dažnai atsitinka taip, kad naudodami agresyvius veiksmus prieš gyvūnus, medžiotojai atkreipia laukinių gyvūnų dėmesį ir tokiu būdu gyvūnai tampa medžiotojais. Agresija dažniausiai išprovokuoja atitinkamus dvasių-šeimininkų veiksmus, kad būtų išlaikyta pusiausvyrą.

AMBIVALENTIŠKI GALIOS SANTYKIAI IR RESIPROKSIJA

Mano siūlymu, oročėnų galia gali būti geriausiai suprantama kaip santykis, apimantis agresiją ir bendradarbiavimą su kitomis būtybėmis. Agresiją aš apibūdinau kaip savo valios primetimą kitam asmeniui, o taip pat kaip „nuodėmingą elgseną“ (or. *ngelomel*, rus. *grech*), paminančią „lygiavertės kovos“ etiką. Kartkartėmis nenuspėjamu būdu pasireiškianti agresija yra vertinama kaip „negatyvi“ (laužanti „taigos įstatymus“) ir

paprastai išprovokuojanti atsakomąją reakciją. Medžiotojai taip pat linkę retkarčiais imtis agresyvių veiksmų, ypač kai patiria nesėkmę. Galios išraiška gali būti paremta bendradarbiavimu, pasireiškiančiu mainų ritualų metu, dalijimusi, moraliu elgesiu su dvasiomis-šeimininkais, gyvūnais ir žmonėmis. Siekiant norimų rezultatų užmezgami produktyvūs santykiai bei sukuriamas pozityvus bendrumo jausmas.

Skirtingai nuo galios sampratų Sibire, Kanados indėnų galia apibūdinama kaip gebėjimas pasiekti rezultatą savo pastangomis, į procesą neįtraukiant kitų ir neskatinant jų veikti tam tikra linkme. Bendradarbiavimo aspektai vietinėse bendruomenėse yra laikomi esminiais, užtikrinančiais sėkmingą gyvenimą. Dauguma Šiaurės Amerikos indėnų bendruomenės tyrinėjančių antropologų pabrėžia autochtonų galias, angliškai vadinamas *medicine*, autochtonų kalbomis – *inkonze* (*chipewyan* kalba), *inkone* (*dogrib* kalba), *inkon* (*slavey* kalba) ar *ech'inte'* (*dene* kalba)¹⁵. Etnografinėje literatūroje dažnai galima aptikti, jog „galia“ yra suvokiama kaip pranašumą žyminti savybė, būdinga gyvūnams, kurios žmonės neturi, nes, kaip rodo dene indėnų pavyzdys, žmonės paranda galią gimdami¹⁶. Nors tikiama, kad žmonės nėra pajėgūs tapti stipresniais už gyvūnus, manoma, jog jie gali atgauti galią palaikydami santykius su nežmogiškoms būtybėmis. Vyrauja bendra prielaida, jog kiekvienas vietinėje bendruomenėje gyvenantis žmogus per sapnus ir vizijas turi surasti individualų savo santykių su gyvūnais būdą bei stengtis išlaikyti gerus santykius su savo gyvūnų pagalbininku¹⁷. Dene Tha žmonėms, kaip ir daugeliui Pirmųjų tautų (*first nations*) gyventojų, nežmogiškosios būtybės, pasirodydavusios vizijose ar sapnuose, tapdavo žmogaus gyvenimo vedlėmis, padedančiomis medžioklėje ir išpėjančiomis juos apie besiantinančias nelaimes¹⁸. Tokie galios santykiai, paremti pagarba bei mainais, būdingi daugeliui Kanados subarktikos regionų autochtonų. Kanados autochtonų gyvūnai suvokiami kaip nuolat kontroliuojantys žmonių veiksmus bei kalbą, pri-

klausomai nuo jiems rodomų pagarbos ar nepagarbos ženklų. Pvz., kluane indėnai tokią galią supranta kaip tarpusavio santykius, sąlygojamus tam tikrų deramo elgesio taisyklių¹⁹. Nadasdy²⁰ teigia, jog tokia pagarba reiškia ir tam tikrus išipareigojimus bei atsakomybę gyvūnams, pasireiškiančią per tinkamą elgseną su gyvūnų palaikais, tinkamą kalbėseną apie gyvūnus ar nešvaistūnišką elgesį su gyvūno mėsa. O kadangi santykis tarp gyvūno ir žmogaus laikomas labai asmeniniu, iš to kyla išipareigojimas atsilyginti tuo pačiu. Atitinkamai sėkmės patyrimas medžioklėje suvokiamas kaip patenkinamų ir pozityvių tarpasmeninių santykių rezultatas, paremtas resiproksiniais ryšiais²¹.

Tačiau Kanados subarktikos autochtonų etnografijose taip pat randama užuominų, jog galios samprata gali apimti ir dominavimo aspektą. Antropologas Blackas²² aprašo „blogą mediciną“ (*bad medicin*), o kri (*Cree*) bendruomenėse agresijos išraiškos aptinkamos „drebantios palapinės ceremonijoje“ (*shaking tent ceremony*)²³. Antropologas Smithas²⁴ atkreipia dėmesį į dominavimą naudojant galią „inkoze“ prieš gyvūnus. Santykiams tarp žmonių ir gyvūnų kri gentyse nusakyti Brightmanas²⁵ siūlo vartoti terminą „priešininkystės“ santykiai (*adversary*) kaip opoziciją „aukojimosi“ santykiams (*benefactor*). Pagal aukojimosi santykius nusakantį modelį gyvūnai yra suvokiami kaip paaukojantys save arba pasiduodantys mirčiai, o toks jų veiksmas reiškia, kad medžiotojai turi jį priimti ir atsakyti į tai dovanomis bei derama pagarba. Šiuo atveju gyvūno nužudymas suprantamas kaip resiproksinių santykių dalis. Aukojimusi parem-

tame santykių modelyje santykiai suvokiami kaip „nesibaigiantis resiproksijos ratas“, kuriame tiek žmonės, tiek gyvūnai privalo laikytis šių resiproksinių ryšių. Priešiškumu paremtame santykių modelyje gyvūnas laikomas medžiotojo priešininku. Tokiu atveju sėkmingas medžiotojas privalo nugalėti gyvūną, todėl, pasak Brightmano, tokie santykiai nusakomi kaip dominavimas²⁶.

Su kri indėnais dirbantis antropologas Tanneris taip pat atkreipia dėmesį į kri medžiotojų pagarbos santykius su sumedžiotais gyvūnais. Kri pripažįsta aukštesnę gyvūnų padėtį, užmezga mainais paremtus ryšius su tam tikru gyvūnu. Tanneris²⁷ išskiria tris santykių tarp medžiotojų ir medžiojamų gyvūnų modelius, paremtus trimis socialinių santykių tipais, kuriuos jis randa „medžioklės ritualų simbolizme“: 1) vyrų-moterų, 2) dominavimo-priklausomybės ir 3) lygiaverčiai. Pirmasis modelis pabrėžia meilės ryšį tarp medžiotojo ir grobio-gyvūno, kuris gali kilti ir iš seksualinio potraukio, ir iš tėvų-vaikų meile paremtų jausmų. Tanneris²⁸ atskleidžia, kad medžiotojo prievarta, taikoma gyvūnui prieš jo valią, aptinkama tik kalbinėje pasakojimų apie senovės medžioklę tradicijoje. Antruoju modeliu Tanneris²⁹ apibūdina maginių praktikų naudojimą tam, kad gyvūnas būtų priverstas pasirodyti medžiotojui arba kitokiu būdu jam pasiduotų. Nors „galingi“ medžiotojai naudoja savo įgūdžius tam, kad priverstų gyvūnus pas juos ateiti, šiuo modeliu vis tiek labiau pabrėžiamas gyvūnų ar jų „šeimininkų“ kilniadvasiškumas, dosnumas nei medžiotojų įgūdžiai bei žinios, naudojami prisivilioti gyvūną. Trečiasis modelis nusako žmonių ir gyvūnų „draugystę“.

Tokia „draugystė“ taip pat priskiriama medžiotojams, kurie yra nukovę didelį skaičių tam tikros rūšies gyvūnų. Pasak Tannerio³⁰, toks asmuo laikomas šių gyvūnų „draugu“ arba „partneriu“, o abi šios ideologijos taikomos Mistassini kri medžiotojų medžioklės praktikose. Tanneris³¹ taip pat teigia, jog dominavimo modelis skiriasi nuo kitų tuo, jog šiuo atveju susitarimas įvykdomas prievartiniu elgesiu, priešingu bendradarbiavimu ar mainais paremtam elgesiui.

Akivaizdu, jog Tanneris ir Brightmanas medžiotojo ir gyvūno santykius, paremtus dominavimu bei resiproksija, apibūdina tarp jų brėždami ryškią opozicinę liniją. Jie remiasi argumentu, jog konkretus santykių modelis, išprovokojantis gyvūną „pasiduoti geruoju“, yra daugiau ideologinė nuostata negu praktiškai egzistuojantis dalykas. Tiek Tanneris, tiek Brightmanas neįstengia pateikti konkrečių tokių antagonistinių santykių modelių pavyzdžių, įrodančių, kaip jie gali būti pritaikomi praktiškai. Jų diskusija apsiriboja daugiausia funkciniais ar psichologiniais paaiškinimais. Tanneris³² teigia, kad kai kurie prievartą išreiškiantys ritualai yra atliekami prieš medžioklę, o gyvūnų transformaciją iš aukų į besiaukojančiuosius ir į draugus žymintys ritualai vyksta po medžioklės. Mainus atspindinti idėja, pasak Brightmano, priskiriama gyvūnui po jo nužudymo, taip sušvelninant smurtinį veiksma ir suteikiant patikimesnę prielaidą metarialinių interesų išsaugojimo idėjai.

Naujausioje savo knygoje apie Sibiro jukagyrių (*Yukaghir*) medžiotojus danų antropologas Rane Willerslevas³³ taip pat išskiria dominavimo ir resiproksijos praktikas. Jis išplėtoja Petersono „išrei-

kalauto dalijimosi“ (*demand sharing*) idėją, siūlydamas ją pritaikyti kaip santykius tarp žmonių bei tarp žmonių ir nežmogiškų būtybių formuojantį modelį. Jis taip pat palaiko Petersono argumentą, kritikuojantį „dosnaus pasiaukojimo“ (*generous giving*) sampratą, bei teigia, jog tokios resursų transakcijos gali būti vertinamos kaip „prievartinės“ ar net parentos „agresija“, ypač kai žmonės nėra linke dalytis, nors jaučiasi turintys teisę reikalauti iš to, kuris yra pasiturintis³⁴. Willerslevas³⁵ teigia, jog jukagyrių tautos medžiotojai bendrauja su dvasiomis-šeimininkais tikėdami, jog šios yra „įsipareigojusios pasidalinti savo geru su jais lygiai taip pat kaip kiti žmonės, turintys daugiau išteklių, nei reikia pagrindinių jų poreikių patenkinimui“. Priešingai nei Petersonas³⁶, kuris apibūdina moralinį „išreikalautų mainų“ aspektą kaip teigiamą ir prilygstantį dosnumui, Willerslevas³⁷ teigia, kad jukagyrių dalijimosi suvokimas kyla iš jame persipinančių dviprasmiškų dominavimo formų. Taigi, jukagyrių medžiotojai, tikėdamiesi, jog dalybos yra besąlyginis dalykas, gali apkaltinti dvasias-šeimininkus šykštumu, jeigu jų reikalavimų buvo nepaisoma³⁸. Tuo pat metu, kaip teigia Willerslevas³⁹, dvasios-šeimininkai mainais gali pareikalauti žmonių gyvybių. Tačiau, kritikuodamas ekonominės antropologijos teoretiko Marshalo Sahlinso⁴⁰ „bendros resiproksijos“ (*generalized reciprocity*) sampratą bei remdamasis Alfredo Gello⁴¹ idėjomis, Willerslevas⁴² bando įrodyti, jog toks dalijimasis tarp jukagyrių nėra resiproksijos forma dėl „abipusės skolos“ nebuvimo. Willerslevo⁴³ nuomone, medžiotojai niekada nėra tikri, ar dvasios-

šeimininkai įvykdys savo moralinius įsipareigojimus ir elgsis kaip „tėvai“, ar juos įvilios į „donorų“ pozicijas. Pasak Willerslevo⁴⁴, medžiotojai nuolat manipuliuoja tokiu dviprasmiškumu, įtraukdami dvasias-šeimininkus į „geidulingą žaidimą“ (*lustful play*). Taigi, medžiotojai pamėgdžioja grobį-gyvūną, tokiu būdu perimdami jo tapatybę ir siekdami sugundyti gyvūną paaukoti savo gyvenimą prieš savo valią⁴⁵.

Nepaisant to, kokių būdu – bendradarbiavimu ar agresija – išreikšta, oročėnų dalinimosi samprata (rus. *nimatte*) visada suvokiama kaip resiproksinis ryšys. Resiproksija, kuri klasikiniuose veikaluose apibūdinama kaip dovanojimo ir atsi-dovanojimo praktika, taip pat apima „priverstinio įsipareigojimo“ (*coercive obligations*) atsimokėti ir priimti dovaną aspektą⁴⁶. Oročėnai žino, kad dvasios už agresyvių žmogaus elgesį mainais gali pareikalauti žmogaus gyvybės. Willerslevas⁴⁷ pateikia pavyzdį, kaip vienas jukagyrių medžiotojo veikla vėliau gali būti interpretuojama kaip abipusis ryšys. Pvz., Willerslevas pasakoja plačiai Sibire paplitusį tropą apie sėkmingą medžiotoją, kuris medžiodamas prikaupė tiek daug kailių ir mėsos, jog dvasios nubaudė jį per jo sūnų, atsiųsdamos šiam ligą. Jeigu oročėnų medžiotojas su dvasia-šeimininku užmezga bendradarbiavimu paremtus santykius, dėl „įsisąmonintos moralinės atsakomybės“ gyvūnus jis gali medžioti be didesnio pavojaus⁴⁸. Šiuo atveju jo sėkmė medžioklėje yra pasiekta (rus. *dobyta*) dėl dvasios-šeimininko dosnumo ir sėkmingo žinių bei įgūdžių naudojimo varžybose su gyvūnais, kuriose tiek gyvūnas, tiek medžiotojas „išnaudojo galimybes“⁴⁹.

Tačiau, pasak medžiotojų ir ganytojų, jeigu gyvūnas „paimamas“ (rus. *brat'*) naudojant agresiją, nepaisant „lygios kovos“ dėsnį ar nepasitarus su šeiminingu, tokiam medžiotojui gresia dvasios-šeimininko ar jo padėjėjo kerštas. Dalijimasis tarp vietinių medžiotojų yra pripažintų, pozityvių, pasitikėjimu grįstų santykių dalis. Dalijamasi tikintis didesnės sėkmės (rus. *na fart, or. kutu bisin*) nusistovėjusiuose santykiuose tarp medžiotojų, kurie apibūdinami kaip „draugystė“ (rus. *družba*). Šiuo atveju dalijimasis gali būti laikomas moraliu veiksniu be išskaičiavimo⁵⁰. Tačiau kai medžiotojas verčiamas dalytis, tokiems santykiams trūksta pasitikėjimo. Tokiais atvejais santykius oročėnai apibūdina kaip agresyvius, nors tai gali atnešti nesėkmę visam medžiotojų būreliui.

Tokie santykiai gali sugesti, kai „imama“ nepaisant to, ar kiti noriai duoda, jeigu „imama“ nenorint dalytis pačiam arba neįtraukiant kitų asmenų į dalijimąsi. Tokia agresija yra būdinga medžiotojimo būdai, kuri medžiotojai ir augintojai vadina brakonieravimu (rus. *brakonierstvo*) arba nuodėme (*sin*) (or. *ngelome*). Anot medžiotojų, brakonieravimas yra atvirkščias veiksmas „lygiavertėms varžytuvėms“ (*equal contestation*) su gyvūnais, nes gyvūnams nesuteikiama teisės pasikliauti savo valia. Agresija, pasireiškianti brakonieravime, taip pat pasižy-

mi kitų asmenų ignoravimu, nesuteikiant jiems galimybės varžytis dėl gyvūnų ir juos nukauti, todėl taip rizikuojama sėkme. Brakonieriaujant naudojami įvairūs medžioklės įrankiai, priemonės ar medžioklės strategijos, kurios siejamos su gyvūnų niokojimu, nepagarba nežmogiškosioms būtybėms ir medžioklės vietų sudarkymu, todėl brakonieriški veiksmai gali atbaidyti ir kitų sėkmę⁵¹. Taip elgdamasis medžiotojas dažnai patenka į pavojingas situacijas, kurios gali baigtis kerštingu ne tik gyvūnų, bet ir dvasių-šeimininkų atsaku. Dėl to gyvūnų sielų vartojimas laikomas potencialiai grėsmingu medžiotojo gyvybei, o agresija tampa ryšių bei resiproksinių santykių rato dalimi⁵². Nors bendradarbiavimo praktika yra labiau vertinama ir plačiai paplitusi, žmonės naudoja ir agresyviu elgesiu paremtas medžioklės strategijas. Jeigu per daug įsitraukiama į bendradarbiavimą su vietos dvasiomis-šeimininkais, tuomet tenka pasikliauti tik gera dvasių-šeimininkų valia. Toks bendradarbiavimas taip pat sukuria tam tikras medžioklės sėkmės ribas, nes „dvasia-šeimininkas išlaiko pusiausvyrą“ įvairiose vietose. Todėl bendradarbiavimas taip pat gali privesti ir prie medžiojamų gyvūnų stygiaus. Viena vertus, agresyvi medžiotojo elgsena gali atnešti sėkmę medžioklėje, kita vertus – užtraukti aukos arba dvasios-šeimininko nemalonę.

POST SCRIPTUM

Šis straipsnis yra Užbaikalės (Rytų Sibiras) oročėnų-evenkų medžiotojų bei šiaurės elnių augintojų grupės galios sampratų teorinė studija. Ilgalaikio antropologinio lauko tyrimo metu buvo

tiriama, kaip oročėnai-evenkai organizuoja savo pragyvenimo veiklas posovietinėje aplinkoje ir kaip jie suvokia savo santykius su kraštovaizdžiu bei kitomis būtybėmis siekdami užtikrinti me-

džioklės bei elnininkystės sėkmę. Šiame straipsnyje bandoma atskleisti Sibiro autochtonų galios samprata, būdinga žmonių santykiams su kitais žmonėmis, dvasiomis, gyvūnais bei taigos vietovėmis. Straipsnyje bandoma išplėtoti dažnai vartojamas, etnografinėje Sibiro literatūroje nepakankamai nagrinėtas „šeimininko“, „sėkmės“, „agresijos ir bendradarbiavimo“, „varžybų“ sampratas, kurios yra susijusios su oročėnų-evenkų galios sampratomis. Lyginant oročėnų-evenkų galios sampratas, jos aiškinamos kaip priešingos „galios“ sampratoms, aptinkamoms daugelyje Šiaurės Amerikos subarktikos autochtonų etnografinių studijų. Taipogi, skirtingai nuo vakarietiškuose diskursuose vyravusios galios kaip statiško žmonių bruožo sampratos, straipsnyje teigiama, jog galios samprata gali būti atskleidžiama per kooperavimosi bei agresijos veiksmus bei sąveikas tarp įvairių asmenų (taip pat ir nežmogiškų būtybių) bei vietovių.

Daugelyje lyginamųjų Sibiro studijų galia siejasi su šeimininko sąvoka (rus. *choziain*), apibūdinama kaip tam tikras vietovės valdanti dvasia (rus. *duch*), gyvūnas arba dvasia, gyvenanti žmogaus pagamintuose materialiuose objektuose. Pasak šių autorių, tokios dvasios-šeimininkai (rus. *duch choziain*) yra atsakingi už įvairias geografines vietoves, turi galios daryti įtaką tiek laukiniams, tiek naminiams gyvūnams bei žmonių likimams. Kiti autoriai (Shirokogoroffas bei Anisimovas) šeimininko sampratą aiškina kaip šamanistines galias, naudojamas dvasioms valdyti, siekiant teigiamų gydymo ar kovos su piktosiomis dvasiomis rezultatų. Vasilevič ir Varlamova evenkų

galia *musun* sieja su energijos idėjomis, būdingomis žodžiams, materialioms objektams bei dvasioms-šeimininkams.

Straipsnyje taipogi apžvelgiamos Užbaikalės oročėnų-evenkų termino *ežen* (*šeimininkas*) reikšmės. Vietinė galia straipsnyje apibūdinta kaip santykis tarp žmonių, gyvūnų ir dvasių, siejamų su įvairiomis vietovėmis bei materialiais objektais, susijęs su sėkmės (or. *kutu*, rus. *fart*, *udača*) patirtimis. Tokia galia gali būti apibūdinta kaip dvasinė bei fizinė žmogaus stiprybė (or. *činen*). Oročėnams-evenkams sėkmė suteikiama dėl dvasios-šeimininko gero noro užmezgus su juo resiproksinius santykius, taip pat gali būti pasiekta dėl medžiotojo meistriškumo, žinių ir įgūdžių sėkmingo taikymo, varžantis su kitais asmenimis-gyvūnais. Gyvūnų pergudravimo strategijos, moralinės atsakomybės paisymas, bendradarbiavimas su dvasiomis-šeimininkais laikomi tinkamais būdais sėkmingai išgyventi taigoje ir užsitikrinti gerovę. Taigi, tokiu atveju galia galima analizuoti kaip medžioklės bei auginimo praktikų sėkmę, pasiekiamą dėl įgūdžių, ritualinių praktikų, žinių, gaunamų per juslinį budrumą ir empatiją, varžantis su kitomis būtybėmis (žmonėmis, gyvūnais, dvasiomis).

Galia taipogi priklauso nuo gebėjimų išsaugoti savo sėkmę ar medžioklės pasisekimą užmezgant įvairialypius santykius su kitais žmonėmis ar būtybėmis įvairiose taigos vietovėse. Žmogus kartas nuo karto gali naudoti agresyvias strategijas nepritekliaus sąlygomis bei esant konkurencijai tam, kad pragyventų. Dažnai tokie veiksmai pačių oročėnų vertinami neigiamai ir vadinami „nuodėme“ (or. *ngelome*, rus. *grech*) arba „brakonie-

riavimu“ (rus. *brakonerstvo*). Tokiais atvejais iš kitų gyvūnų ar taigoje gyvenančių dvasių-šeimininkų žmonės tikisi, jog mainais į blogį šios būtybės užpuls „nuodėmingąjį“ (rus. *grešnika*). Žmogui gali nebesisekti medžioklėje, tačiau jis ir toliau gali sėkmingai doroti gyvūnus, naudodamas smerktinas praktikas ir dėl to gyvendamas pavojuje.

Straipsnis pateikia kritinę „galios“ suvokimo ir apibrėžimų analizę. Šiaurės autochtonų antropologinėse studijose „galia“ apibūdinama kaip sugebėjimas savarankiškai įgyvendinti savo tikslus, neskatinant tam tikro kitų elgesio. Oročėnų-evenkų galia susijusi su galimybėmis bendradarbiauti su dvasiomis-šeimininkais, žmonėmis ir gyvūnais, arba yra kaip galimos agresijos prieš kitus žmones, gyvūnus ar dvasias išraiška. Taigi, žmonės gali vaišinti dvasias-šeimininkus ir jiems aukoti su jais bendradarbiaudami arba imdamiesi agresyvių veiksmų prieš gyvūnus ar dvasias. Dauguma subarktikos autochtonus aprašančios literatūros antropologinės nepateikia oročėnų ir kitų poliarinio rato bendruomenių santykių tarp žmonių ir aplinkos (įskaitant žmones, kitas būtybes ir vietas) iš-

samaus apibūdinimo, bendradarbiavimu ir agresija paremtų santykių aprašymo. Šiose etnografijose daugiau dėmesio skiriama diskusijoms apie resiproksijai ir dominavimui priešingus žmonių-gyvūnų santykių modelius. Straipsnyje teigiama, kad agresyvi elgsena ir bendradarbiavimas taip pat yra resiproksinių oročėnų tarpusavio santykių ir santykių su kitomis būtybėmis dalis. Taip yra dėl to, kad bet kokie bendradarbiavimo ar agresijos paskatinti medžiotojų ir elnių augintojų veiksmai gali išprovokuoti atitinkamą dvasios-šeimininko reakciją.

Ši studija taip pat kritikuoja daugelyje antropologinių darbų apie autochtonus pateikiamą požiūrį, kad gyvūnai pasiduoda medžiotojams tol, kol su jais pagarbiai elgiamasi. Darbe plėtojama mintis, jog tokie santykiai paremti sudėtiniais ryšiais bei dviprasmiškais patirtimis. Todėl šiaurės autochtonų būtis yra suvokiama ne kaip gyvenimas tiesiog „susiliejęs su aplinka“ (*dwelling perspective*), kaip teigia fenomenologinės antropologijos šalininkai (pvz., Timas Ingoldas⁵³), tačiau kaip gyvenimas joje, ją valdant per dominavimą ir kartu su ja kooperuojantis.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Anot Colino Scotto, kri indėnų gyvūnų įvaizdžiai kyla iš žvėries elgsenos žinojimo bei asmeninių santykių patirties su žvėrimi kaip su „juslia būtybe“ (*sentient being*), paremtų empiriniais stebėjimais. Žr. Colin Scott. Spirit and Practical Knowledge in the Person of the Bear among Weminji Cree Hunters // *Ethnos* 71(1), 2006, p. 51–66.
- ² Oročėnų medžiotojai sako, jog „žemė priklauso *bugai*, bet ne žmogui“. Žr. Sergei Shirokogoroff. *Social organization of the Northern Tungus*. – Shanghai: Commercial Press, 1929, p. 295.
- ³ Paul Nadasdy. The Gift in the Animal: The Ontology of Hunting and Human-Animal Sociality // *American Ethnologist* 31(1), 2007, p. 30.
- ⁴ Žr. Jean Goulet. *Ways of Knowing: Experience, Knowledge, and Power among the Dene Tha*. – Lincoln: University of Nebraska Press, 1998, p. 33–36. R. Ridington. Knowledge, Power and the Individual in Subarctic Hunting Societies // *American Anthropologist* 90(1), 1988, p. 104.
- ⁵ Ten pat, p. xxix.
- ⁶ Žr. Scot Rushforth. The Legitimation of Beliefs in a Hunter-Gatherer Society: Bearlake Atha-

- paskan Knowledge and Authority // *American Ethnologist* 19 (3 Aug), 1992, p. 488.
- ⁷ Tim Ingold. The Optimal Forager and Economic Man // P. Descola, G. Pálsson (eds.). *Nature and Society* – London: Routledge, 1996, p. 38–40.
- ⁸ Žr. Joe Lee and Tim Ingold. Fieldwork on Foot: Perceiving, Routing, Socialising // Phil Collins, Simon Coleman (red.). *Locating the Field: Space, Place and Context in Anthropology*. – Oxford: Berg, 2006, p. 67–86. Tim Ingold and Terhi Kurttila. Perceiving the Environment in Finnish Lapland // *Body and Society* 6(3–4), 2000, p. 183–196. Gisli Pálsson. Enskilment at Sea // *Man* 29, 1994, p. 1–27.
- ⁹ David Smith. An Athapaskan Way of Knowing: Chipewyan Ontology // *American Ethnologist*, 25(3), 1998, p. 413.
- ¹⁰ Ten pat, p. 418.
- ¹¹ Colin Scott. Spirit and Practical Knowledge in the Person of the Bear among Weminji Cree Hunters // *Ethnos* 71(1), 2006, p. 60–61.
- ¹² Carl Rogers. Empathic: An Unappreciated Way of Being // *The Counselling Psychologist* 2, 1975, p. 4.
- ¹³ Simpatija yra priėmimas kito patirties ar minties būsėnos kaip savos. Apie skirtumą tarp simpatijos ir empatijos žr.: Lauren Wispe. The Distinction between Sympathy and Empathy: To Call forth a Concept, a Word is needed // *Journal of Personality and Social Psychology* 50(2), 1986, p. 314–321.
- ¹⁴ Apie komunikaciją remiantis empatija žr.: Gert-Jan Vreeke and Ingrid Van der Mark. Empathy, an Integrative Model. *New Ideas in Psychology* 21, 2003, p. 177–207. Apie gyvūnų empatiją ir emocijas žr. Antonio Damasio. *The Feeling of what Happens: Body and Emotion in the Making of Consciousness*. – New York: Harcourt, 1999.
- ¹⁵ Apie inkoze prasmes žr. David Smith. An Athapaskan Way of Knowing: Chipewyan Ontology // *American Ethnologist* 25(3), 1998, p. 429. Scott Rushforth. The Legitimation of Beliefs in a Hunter-Gatherer Society: Bearlake Athapaskan Knowledge and Authority // *American Ethnologist* 19 (3 Aug), 1992, p. 486. Henry Sharp. *Loon: Memory, Meaning, and Reality in a Northern Dene Community*. – Lincoln: University of Nebraska Press, 2001, p. 53–54. Judy Helm. *Prophecy and Power among the Dogrib Indians*. – Lincoln: University of Nebraska Press, 1994, p. 78. Jean Goulet. *Ways of Knowing: Experience, Knowledge, and Power among the Dene Tha*. – Lincoln: University of Nebraska Press, 1998, p. 60–82.
- ¹⁶ Žr. Henry Sharp. *Loon: Memory, Meaning, and Reality in a Northern Dene Community*. – Lincoln: University of Nebraska Press, 2001, p. 46.
- ¹⁷ Žr. Robert Brightman. *Grateful Prey: Rock Cree Animal-Human Relationships*. – Regina: Canadian Plains Research Centre, 2002, p. 169–170. Adrian Tanner. Bringing Home Animals: Religious Ideology and Mode of Production of the Mistassini Cree Hunters // *Social and Economic Studies* No. 23. – St. Johns: Institute of Social and Economic Research, 1979, p. 125–126. Irwing Hallowell. The Role of Dreams in Ojibwa Culture. // G. E. Grunbaum and Roger R. Caillois (eds.). *The Dream and Human Societies*. – Berkeley: University of California Press, 1966, p. 455. Frank Speck. *Naskapi: The Savage Hunters of the Labrador Peninsula*. – Norman: University of Oklahoma Press, 1935, p. 187–188.
- ¹⁸ Jean Goulet. *Ways of Knowing: Experience, Knowledge, and Power among the Dene Tha*. – Lincoln: University of Nebraska Press, 1998, p. 78–80.
- ¹⁹ Paul Nadasdy. *Hunters and Bureaucrats: Power, Knowledge and Aboriginal-state Relations in the Southwest Yukon*. – Vancouver: UBC Press, 2003, p. 102–108.
- ²⁰ Ten pat.
- ²¹ R. Ridington. Knowledge, Power and the Individual in Subarctic Hunting Societies // *American Anthropologist* 90(1), 1988, p. 105. A. S. Sharp. Shared Experience and Magic and Death: Chipewyan Explanation of a Prophet's Decline. // *Ethnology* 25, 1986, p. 258.
- ²² M. Black. Ojibwa Power Belief System // R. D. Fogelson and R. N. Adams (eds.). *The Anthropology of Power: Ethnographic Studies from Asia, Oceania, and the New World*. – New York: Academic Press, 1977, p. 150.
- ²³ Harvey Feit. Dreaming of Animals: the Waswapi Cree Shaking Tent Ceremony in Relation to Environment, Hunting, and Missionization // Takashi Irimodo, Takako Yamada (red.). *Circumpolar Religion and Ecology: An Anthropology of the North*. – Tokyo: University, 1994, p. 304–305.
- ²⁴ David Smith. *Moose Deer Island House People*. National Museum of Man Mercury Series, Canadian Ethnology Service Paper 81. – Ottawa: National Museums of Canada, 1982, p. 51–52.
- ²⁵ Robert Brightman. *Grateful Prey: Rock Cree Animal-Human Relationships*. – Regina: Canadian Plains Research Centre, 2002, p. 189.

- ²⁶ Ten pat.
- ²⁷ Ten pat.
- ²⁸ Adrian Tanner. *Bringing Home Animals: Religious Ideology and Mode of Production of the Mistassini Cree Hunters* // *Social and Economic Studies* 23. – St. Johns: Institute of Social and Economic Research, 1979, p. 148.
- ²⁹ Ten pat.
- ³⁰ Ten pat, p. 138–139.
- ³¹ Ten pat, p. 150.
- ³² Ten pat, p. 148.
- ³³ Rane Willerslev. *Soul Hunters: Hunting, Animism, and Personhood among the Siberian Yukaghirs*. – Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2007.
- ³⁴ Žr. daugiau apie išreikalautą dalijimąsi: F. Myers. Burning the Truck and Holding the Country: Property, Time, and the Negotiation of Identity among Pintupi Aborigines // Tim Ingold, D. Riches, J. Woodburn (eds.). *Hunters and Gatherers: Property, Power and Ideology*. – Oxford: Berg, 1988, p. 52–74. J. Woodburn. Sharing is not a Form of Exchange: An Analysis of Property Sharing in Immediate-return Hunter-gatherer Societies // Chris Hann (red.). *Property Relations: Renewing the Anthropological Tradition*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998, p. 48–63.
- ³⁵ Rane Willerslev. *Soul Hunters: Hunting, Animism, and Personhood among the Siberian Yukaghirs*. – Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2007 p. 43.
- ³⁶ Nicolas Peterson. Demand Sharing: Reciprocity and the Pressure for Generosity among Foragers // *American Anthropologist* 95(4), 1993, p. 869.
- ³⁷ Rane Willerslev. *Soul Hunters: Hunting, Animism, and Personhood among the Siberian Yukaghirs*. – Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2007 p. 45.
- ³⁸ Ten pat.
- ³⁹ Ten pat.
- ⁴⁰ Marshal Sahlins. *Stone Age Economics*. – New York: Aldine de Gruyter, 1972, p. 193–194.
- ⁴¹ Alfred Gell. Inter-tribal Commodity Barter and Reproductive Gift-Exchange in Old Melanesia in Barter, Exchange and Value // Caroline Humphrey, Stephen Hugh-Jones (red.). *Barter, Exchange and Value: An Anthropological Approach* – Cambridge: Cambridge University Press, 1992, p. 150–151.
- ⁴² Rane Willerslev. *Soul Hunters: Hunting, Animism, and Personhood among the Siberian Yukaghirs*. – Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2007 p. 39.
- ⁴³ Ten pat.
- ⁴⁴ Ten pat.
- ⁴⁵ Ten pat.
- ⁴⁶ Marcel Mauss. *The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Society*. – New York: WW Norton, 1967, p. 10–11.
- ⁴⁷ Rane Willerslev. *Soul Hunters: Hunting, Animism, and Personhood among the Siberian Yukaghirs*. – Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2007 p. 44–45.
- ⁴⁸ Žr. David Anderson. Tracking the ‘Wild Tungus’ in Taimyr. Identity, Ecology, and Mobile Economies in Arctic Siberia // Peter P. Schweitzer, M. Biesele, and R. K. Hitchcock (eds.). *Hunters and Gatherers in the Modern World. Conflict, Resistance, and Self-determination*. – New York and Oxford: Berghahn Books, 2000, p. 234.
- ⁴⁹ Davidas Andersonas pabrėžia evenkų „pasinaudojimą šansu“, jį priešindamas romantizuotai „dosnios žemės“ idėjai, randamai daugelyje šiaurės tautų etnografijų. Žr. David Anderson. *Identity and Ecology in Arctic Siberia: The Number one Reindeer Brigade*. – Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 126–127.
- ⁵⁰ T. Widlock. Sharing by Default? // *Anthropological Theory* 4(1), 2004, p. 61.
- ⁵¹ Medžiotojai ir elnių augintojai turi savo supratimą, kas yra brakonieravimas, besiskiriantį nuo formalių apibrėžimų, t. y. medžioklės be leidimų.
- ⁵² Apie riziką, susijusią su Sachalino oročėnų medžiokle, žr. Heonik Kwon. The Saddle and the Sledge: Hunting as Comparative Narrative in Siberia and beyond // *Journal of the Royal Anthropological Institute* 4, p. 112–147; Roberte Hamayon. *La chasse à l’âme*. – Nanterre: Société, 1990, p. 365–372.
- ⁵³ Žr. Tim Ingold. *The Perception of the Environment: Essays in Livelihood, Dwelling and Skill*. – London: Routledge, 2000.